

KØLHALING OG RÅSPRING

Et par gamle sømandsstraffe

Af

HENNING HENNINGSEN

Ved gennemlæsning af ældre tiders søartikler eller love for orlogsflåden træffer man ofte som straf nævnt at „blive kølhalet“ og at „springe fra råen“. Om den førstnævnte straf (der ikke må forveksles med udtrykket at „kølhale et skib“ for bundreparationer og kalfatring) har de fleste sikkert et vist begreb, hvorimod den sidste er mere ukendt.

Röding forklarer i 1794 disse straffe på følgende måde¹:

„*At kølhale en matros* er en livsstraf for alvorlige forbrydelser. Man binder et reb om livet på forbryderen, og dette føres under kølen op til skibets modsatte side. Så tynger man ham med en sten, så han ikke støder mod kølen, lader ham falde i vandet fra storråen, hvortil den anden ende af tovet er befæstet, og trækker ham ned under skibet op på modsatte side. Denne straf gentages ofte flere gange, og ikke sjældent brækker delinkventen derved arme og ben eller omkommer ovenikøbet derved.

For mindre svære forbrydelser har man en lignende straf, som man kalder at *falde eller løbe fra råen*. Forbryderen bliver sat på en spage, hvortil der er befæstet et jolletov, som igen fører til skibet gennem en blok under storråens nok. Forbryderens lænder bindes til spagen og hans hænder over hans hoved til jolletovet, som fører gennem hans ben. Man haler i dette tov og trækker ham op under råen, derpå slipper man det på én gang og lader ham falde i vandet. Undertiden binder man også kanonkugler til hans fødder, for at han kan falde så meget des hurtigere og synke dybere. Denne straf fortsættes flere gange.

Mange gange mildnes den også ved at man kun lader forbryderen falde ned til vandets overflade, så han ikke bliver våd. Såsnart straffen er fuldbyrdet, haler man ham igen ombord ved hjælp af en line, som i forvejen er bundet til spagen. Men for at han ikke

skal lide skade under den voldsomme halen op under råen, bliver der over hans hoved bundet en stok til jolletovet, som da tager stødet af for blokken“.

Röding har dog øjensynlig helt misforstået ideen med det i slutningen nævnte „tørre råsring“: det er langtfra en mildere straf, og det har ikke spor at gøre med, om han bliver våd eller ej; tværtimod er det ryk, det giver i hans krop, katastrofalt, når det sker i luften. Falder han i vandet, tager dette af for stødet. Det er en ualmindelig barbarisk straf.

Disse maritime straffe har været i brug i de fleste europæiske orlogsmariner, således i Holland, Frankrig, England, Tyskland, Rusland, Sverige, Danmark, Spanien, Portugal og Italien².

Som man ser drejer det sig om et kompleks af straffe:

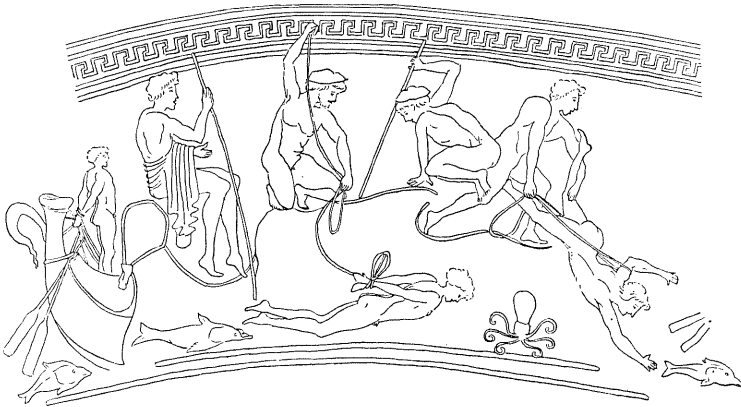
1. kølhaling;
2. råsringning – a. den våde: i havet;
b. den tørre: i luften.

Vi skal prøve at følge disse straffe op igennem tiden, først gennem oldtid og middelalder, og dernæst i nyere tid, ordnet efter land.

Ældre vidnesbyrd.

I oldtiden har det været skik at straffe visse forbrydelser med at kaste forbryderen i vandet. Titus Livius fortæller det fra Rom, Tacitus beretter om det fra germanerne. På et græsk vasemaleri fremstilles en lignende straf³.

I middelalderen træffer vi flere eksempler på straffenes forekomst. Det ældste vi har fundet er hos den danske historiker Sakse. Han fortæller i sin „Gesta Danorum“ (14. bog) om et dansk togt til Norge under Valdemar den Store 1168. Da man var kommet til Portør havn, vilde nogle jyske sømænd vende hjem, men kongens spioner, der havde fået nys herom, „tog oprørets hovedmænd i nakken og slæbte dem bort med sig. Da de var bragt ned til skibene, lod kongen dem give en svær dragt prygl til straf, og til afveksling blev de oven i købet dykket under vandet, for så atter at blive tampet igennem, når de kom

Kølhaling eller råspring i oldtiden. – Tegning efter græsk vasemaleri
(i Claes Lindström: Sjöfartens historia, 1951).

op⁴. Det latinske udtryk (*vicissim in undas demittebantur*) siger ikke direkte, hvordan afstraffelsen foregik. Grundtvig oversætter stedet raskvæk med at de „blev, adskillige Gange efter hinanden, først kjøhalede, og saa kattede tilgavns“. Han bruger her langt senere udtryk som kølhale og katte. Vi vilde snarere tro, at mytteristerne er blevet dyppet fra rånokken.

Der findes et par andre vidnesbyrd om straf i søen fra middelalderen⁵. I 1189 udstedte kong Richard Løvehjerte af England et slags artikelbrev for dem, der drog med ham til det hellige land på korstog⁶. Heri hedder det blandt andet:

Den der dræber en mand på skibet, skal kastes i havet, bundet til den døde. Den der af troværdige vidner overbevises om at han har trukket en dolk for at såre nogen, eller den der sårer nogen til blods, skal miste sin hånd. Hvis nogen slår en anden med næven uden blodsudgydelse, skal han dyppes 3 gange i havet (*tribus vicibus mergatur in mare*) ...

De første bestemmelser er ubarmhjertige og gammeltestamentlige i deres krav: øje for øje og tand for tand; det er det man kalder *jus talionis*, gengældelsesprincippet. Det vides ikke, om de går endnu længere tilbage i tiden, men det er højst sandsyn-

ligt. Hvorom alting er har de gjort et dybt indtryk på eftertiden ; vi vil i det følgende træffe dem gang på gang, – bestemmelsen om at miste hånden dog konverteret til at hånden skal nagles til masten med den trukne kniv og denne skal trækkes ud af forbryderen – ja i dansk søret helt op til 1794, hvad der senere skal påvises⁷.

På samme tid var det lov, at de matroser, som på rejsen til det hellige land spillede terninger, skulde dykkes ned i vandet 3 gange efter hinanden. Det siges også, at de som bandede, selv om det var for sjov, skulde straffes fra råen (1200'erne).

Efter den bekendte lovsamling „*Consolato del Mare*“, som opstod i Middelhavsegnene (Spanien) omkr. 1200'ernes slutning, byggende på stedlig skik og brug⁸, blev skildvagten, der sov på sin post, når skibet befandt sig i fjendeland, dømt til at springe fra råen.

I kapitel XXXI i en redaktion af den i Vestfrankrig opståede søret, kaldet *Rôles* (eller *Jugemens*) *d'Oléron* (efter øen Oléron ved la Rochelle) læses, at hvis et skib slås i stykker på en kyst og besætningen reddes, og hvis der så på kysten er umenneskelige folk, mere grusomme end hunde og ulve, som dræber de stakkels søfolk for at stjæle deres penge, klæder og andet gods, så skal stedets øvrighed arrestere sådanne folk og øve retfærdighed over for dem og straffe dem både på krop og ejendom ; de skal kastes i havet og dykkes så mange gange, som de har dræbt folk, og derpå skal man stene dem, som var det ulve eller gale hunde⁹.

Den oprindelige redaktion af disse Oléron-regler har kun 24 paragraffer, og de deri omtalte straffe er at betale bøde eller miste hånden. Loven udvidedes efterhånden ved skik og brug¹⁰.

I *Visby søret*, som går tilbage til *Rôles d'Oléron*, søretten fra Damme og andre vest- og nordeuropæiske kilder, nævnes én gang livsstraf (§ 61), én gang at miste hånden (§ 24) og ellers kun bødestraf eller tab af hyre. Ikke vore straffe¹¹.

Desværre nævnes der ikke noget om, hvordan man i detaljer har dypet forbryderne i middelalderen, men det er vel sandsynligt, at det er sket ved spring fra råen.

Holland.

Hollandsk ret har spillet en altovervejende rolle i 15–1700'erne for de nordeuropæiske landes søretter, Frankrigs iberegnet. Holland var det store søfartsland på den tid, og der blev gjort et fantastisk dygtigt arbejde i det lille land; på så godt som alle områder inden for søfarten har andre lande lært af det.

En „ordonnantie“ fra 1521¹² nævner en lang række af de straffe, som senere skulde optræde i de europæiske landes søartikelbreve, som f. eks. at den der trak sin kniv skulde have hånden naglet til masten med samme kniv og skulde trække den ud med denne hånd, eller at en morder blev bundet til liget af sit offer og kastet i havet dermed, – bestemmelser vi allerede traf hos Richard Løvehjerte, og som vi gang på gang skal møde. Der er heri dog ikke tale om de straffe, vi behandler.

Først i hertuginde af Parmas *Ordonnancie ende Artykelbrief* fra o. 1560–69 optræder de¹³:

Den der for anden gang findes sovende på sin vagt, skal straffes foran masten (dvs. bindes til masten og tamped) og ovenikøbet „driemael van de ree in zee geworpen worden“; den der stjæler proviant straffes med at blive „drie maal gedoopt“; den der spilder så meget af det kostbare øl, at han ikke kan dække det med sin fod, skal man „met een touwe over boort worpen ende doopen“. – Den der kaster proviant overbord skal man „onder den kiele deurtrecken“; den der uden befaling går med ild eller lys, skal „drie mael onder den kiele deurgeghen worden“.

I et artikelbrev fra 1636¹⁴ nævnes „drie mael van de Ravalen“ som straf for de bøsseskytter og topsgaster, der nægter at tage del i forefaldende arbejde, og for de kvartermestre, som ikke overvåger mandskabets spisning (selvfølgelig for at holde orden). Kølhaling er straf for den, som bliver i land om natten, forsover eller forlader sin vagt, og den der uden tilladelse kommer i krudtkammeret.

Mens man på almindelige handelsskibe selvfølgelig ikke har afstraffet besætningen på samme måde som på orlogsskibene, findes der mange vidnesbyrd om, at man på kompagniskibene, der gik på de lange rejser til Ostindien, Afrika, Amerika, har

anvendt straffene. På de store skibe med en broget besætning har det været nødvendigt at håndhæve en jernhård disciplin. Den langvarige sejlads, med alskens farer, mangel på frisk proviant, fordærvet drikkevand osv. har ophidset gemytterne. Strenge straffe har simpelthen været nødvendige.

Specielt fra 1600'erne haves en lang række love og skibsartikler til brug for de lange farter på kompagniernes skibe¹⁵. Fra rejselitteraturen haves også flere eksempler på straffenes anvendelse.

1607 hører vi om en soldat på et ostindisk skib, der er dømt til at arkebuseres (skydes). Straffen forvandles dog til at han skal kastes 3 gange i vandet og derpå udsættes på en øde ø¹⁶.

1613 fortælles om højbådsmændens svend og kokken ombord på „Mittelburg“, at de blev trukket 3 gange under skibet og derpå ført rundt på dækket, hvor de blev pryglet voldsomt af alle skibsfolkene foran masten¹⁷.

1624 bliver nogle sømænd dømt til at kølhales, en straf, der fejlagtigt siges at være en hollandsk specialitet og opfindelse, og som betegnes som „die nechste Straff vor dem Todt“, andre til at springe fra storraæn¹⁸. Det sidste forklares på følgende måde:

„At falde fra råen er en sådan justits, at man binder et reb om livet på gerningsmanden, efter at han er dømt; man haler det i vejret gennem en blok yderst på storraæns nok, hvorpå man lader ham falde nogle gange fra den grusomme højde ned i havet. Hvis misdæderen ikke holder begge ben sammen, sker der stor skade på hans krop. Til slut må han, så våd han er, stille sig op foran stormasten, hvor han af officererne og derpå af hele mandskabet bliver tampet med et tykt tov, først for Gud, så for retten og for det tredje for den høje landsøvrighed. Bagefter kan han en tidlang ikke sidde ned“.

På kompagniskibet „Zutphen“ blev 1632 en topsgast og en kadet dømt til at falde 3 gange fra råen og modtage 24–30 slag, fordi de havde besmurt en sovende kammerats ansigt og penis med en blanding af kønrøg, olie og vand¹⁹.

1642 måtte to soldater, der havde stjålet ombord på et skib, som gik til Brasilien, falde i vandet fra råen 3 gange, hvorpå de med en tyk tamp fik 100 slag i bagen²⁰.

1643 sænkedes en tyv på en ostindiefarer 3 gange fra storraen 20 favne dybt ned i vandet, hvorefter han fik 200 slag tamp²¹.

Den norske student Frederik Bolling, der gik med et hollandsk skib som „adelsburs“ (kadet) til Ostindien 1669, meddeler²², at efter den hollandske søret gælder følgende straf for knivstikkere:

„Hvo der drager skarp ud til at giøre een anden Saaer, skal springe fra den stoere Raae ved Mærsit 3 ganger luckt under Skibet, dernest slaais med it Stycke Tou 300 Slag for sin Rump . . . Dernest skal hand miste 6 Maaneders Gage af sin fortiente Løn, och een Knief skal stickis mit udi hands Haand i den store Mast, och sielf skal hand drage sin Haand der igiennem . . .“

Bolling siger, at han virkelig en gang så denne kølhaling og knivudtrækning foretaget overfor en norsk matros ombord. 1699 fandt samme afstraffelse sted på en anden langfarer, som Roggeveen fortæller os²³.

Da den danske kirurg ombord på „Oldenborg“, J. P. Cortemünde, 1672 var kommet til at såre en mand i Kapstaden uden skyld, blev han dømt til at betale omkostningerne ved retsfølgelsen og helbredelsen af den sårede, ialt 176 rdl., samt 3 gange at kølhales under et skib. Det sidste var dog blot en proformastraf, der blev udført meget lemfældigt under et mindre skib på 8 fods dybde. Kanonerne blev løsnet, vicekommandanten og andre høje herrer var til stede; det hele sluttede med et overdådigt afskedsmåltid²⁴.

En fyldig beskrivelse af et råspring, også fra en ostindierejse, giver J. W. Vogel 1688²⁵:

„Den 3. (juli) om morgenen lod vor admiral det blå flag vaje, og de 3 båds mænd, som var blevet fanget på vort skib og lagt i lænker, blev ført over på admiralsskibet, hvor de blev dømt til at løbe fra storraen eller kastes i havet . . . og senere at anbringes i tugthuset i Holland . . . Delinkventerne får bundet et stærkt bælte af tovværk om livets midte; til bæltet er der på ryggsiden bundet et langt reb, som er skåret igennem en blok, der hænger på storraen. Derpå bliver delinkventerne stødt overbord fra skibet, og de matroser, der er kommanderet til at stå ved det lange reb, må hurtigt

løbe tilbage og trække ham i vejret uden for skibet op til den yderste rånok. Derpå må de på et givet tegn lade rebet, som i den ene ende er fastgjort i skibet, løbe ud, hvorved delinkventen i løbet af et øjeblik styrter ned i søen. Straks bliver han igen hejst op ved hjælp af rebet, som er fastgjort i bæltet, og sådan fortsættes med at slippe og lade rebet løbe ud, indtil han er faldet ned 3 gange og har udstået den idømte straf. Derefter trækker man ham op igen i skibet og binder rebet og bæltet af, hvorpå han atter bringes ind i arresten²⁶.

Hvorfor admiralen her sætter et blå flag, vides ikke; 1697 siges, at det er et rødt flag, og det er vist også det almindeligste²⁶.

1709 får vi detaljer om fremgangsmåden på et hollandsk kompagniskib²⁷:

„Skal en forbryder straffes med fald fra storraen, så bindes der noget tovværk eller strikke om midten af livet, og dertil fastgøres bag på ryggen et langt reb, som i forvejen er skåret igennem en svær træblok, der er befæstet til storraen. Herpå skubbes forbryderen overbord, og nogle matroser må hurtigt hale ind på det lange reb og trække det i vejret helt op til storraens yderste nok. Efter et givet signal giver de slip på rebet, så forbryderen straks farer ned i søen; han bliver imidlertid straks trukket i vejret, indtil han er faldet 3 gange ned og har lidt den idømte straf. – Er forbrydelsen stor, kølhales den dømte. Man binder et reb om livet på ham og binder en svamp, dyppet i olie, over hans ansigt og ører. Derpå hænges vægte i et stærkt bælte eller reb, som er anbragt midt om hans krop. Et andet stærkt reb drages under skibet, han fastbindes dertil ved bæltet og kastes i søen på den ene side, trækkes under skibet og atter op på den anden side. Man hænger vægte på ham for at han kan synke, så han ikke støder mod kølen eller skibets skarpe kanter“.

1721 dømmes en „oploper“, som har drukket sig fuld og stjålet bådsmandens smørration på et hollandsk skib, til at falde fra storraen 3 gange og modtage 200 slag²⁸.

Fra samme tid fortælles, at da en matros skulde springe 3 gange fra raen, måtte alle skibe i konvojen lægge sig i en kreds omkring admiralskibet og se på fuldbyrdelsen af straffen²⁹.

Englænderen Will. Spavens fortæller om kølhaling omkring 1760³⁰:

„Hollænderne har en metode at straffe særlige forbrydelser ved kølhaling, dvs. de tager et tilstrækkeligt langt reb og anbringer dets ene ende rundt om stævnen og lader det falde under bunden; derpå skærer de enderne gennem blokke på begge rånokker, og efter at have trukket bugten igennem fæstner de manden i midten og anbringer et dybvandsblylod på hans hæle for at han skal synke under skibskølen. Så haler de ham op og lader ham gå; de venter en passende tid, til blyet trækker ham tilstrækkeligt langt ned, og han hales så op på den anden side og får lov til at ånde lidt. Derefter sendes han anden gang under kølen, og når han har dykket 3 gange, trækkes han ind. Han får lidt at styrke sig på og puttes derefter til køjs. Denne barbariske straf bruges sjældent, undtagen ved alvorlige forseelser, begået af særligt ondsindede elementer“.

En meget udførlig skildring gives fra 1780 af Cornelius de Jong³¹; det er en desertør fra et kompagniskib, der skulde idømmes dødsstraf, men benådes med „van de ra vallen“ samt spidsrodsløben. De Jong siger forøvrigt, at matroserne gerne vilde lade sig falde fra råen, blot mod at få en enkelt „borrel“ (snaps).

Straffene, der har været i brug til op mod 1830, skal først være blevet afskaffet i Holland 1853³².

Der siges, at kølhalingen blev brugt af fiskerne langs den flamske kyst som straf, når skibsdrengene eller de underordnede havde forset sig. Det har vel da været under en fiskerbåd. Ganske ejendommeligt er, at der også fortælles, at kølhalingen ligefrem er blevet lovet som en slags „votivgave“ af fiskere; når de har været i havsnød, har de lovet at ville lade sig kølhale frivilligt til Vorherres, den hellige jomfrus eller helgenernes ære, om de blev reddet³³.

Frankrig.

I en forordning af 1634³⁴ opregnes flere forbrydelser, hvorfor der idømmes straffen at springe fra råen 3 gange og kølhales, nemlig: at spille vinen unødvendigt og kaste levnedsmidler overbord, at tage andre kvinder end hustruer ombord om natten, sove på sin vagt og ryge tobak efter mørkets frembrud.

Der er ingen tvivl om, at disse forordninger er lånt fra de

hollandske søartikler. Forseelserne svarer til de hollandske, f. eks. med hensyn til at sove på vagten, spille drikke, kaste mad overbord.

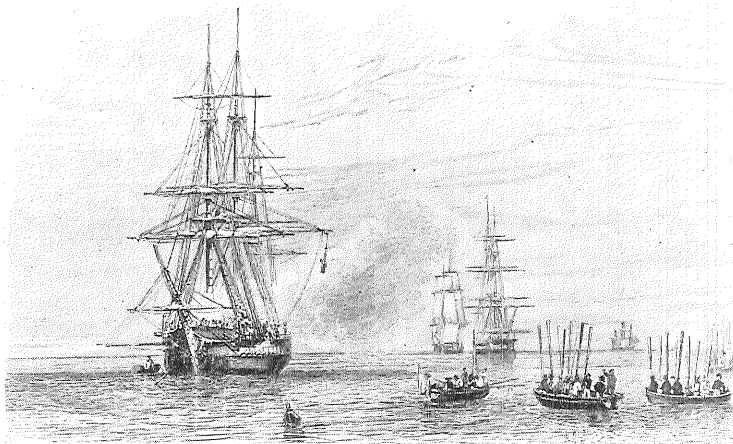
Guillet, som omkr. 1680 udgav en ordbog „for gentlemen“, forklarer straffen således³⁵:

„Cale“ eller „estrapade marine“ (sømandsvippetur) er en straf, som idømmes mandskabet, når nogen er skyldig i tyveri, sværgen eller mytteri. Den deles i almindelig „cale“ og tør „cale“. Når man skal give „cale“, fører man forbryderen hen til rælingen under storraen, og man lader ham sætte sig på en stok som stikkes ind mellem hans ben. Denne stok fastgøres til et reb, som fører op til en blok under rånokken. Forbryderen griber fat i rebet for at få så megen støtte som muligt, mens 3-4 matroser hiver i rebet af al kraft, indtil forbryderen er halet op i højde med ræen. Så slipper de pludselig rebet og lader den skyldige styrte i havet. For at gøre faldet hurtigere, fastbinder man ofte en kanonkugle til hans fødder. Matroserne hiver ham op igen og lader ham falde så mange gange som dommen lyder på; det overskrider sjældent 5 gange. – Den tørre „cale“ kaldes således, fordi delinkventen ikke styrter i havet, da han hænger i et forkortet reb, som kun går ned til 5-6 fod over havets overflade. Straffen er grov og kan let rive armene af led“.

I *Ludvig XIV's søartikler* 1686, gentaget 1689, 1732 og 1762, nævnes råsring („la cale“) flere gange, f. eks. som straf for dem, der drikker sig fulde, mister deres våben, stjæler til under 10 livres værdi, går med brændbare stoffer, bliver natten over i land osv.³⁶

Desroches giver i sin ordbog 1687³⁷ en kort forklaring på at springe fra ræen („donner la Calle“) og siger, at det er en mindre forsmædelig straf end at løbe spidsrod. Offentligheden får ved et kanonskud at vide, at straffen skal fuldbyrdes.

1773 skildrer Bourdê straffen på omtrent samme måde som Guillet³⁸. Han tilføjer, at man omkr. 5 fod over rebets ende, hvortil forbryderen er bundet, fastgør en kofilnagle, der bremser rebet ved ophalingen til blokken; forbryderen får en håndspage, fastgjort til rebet, at sidde på, han bindes til rebet med hyssing og armene bindes oven over hovedet. Man sætter det røde flag og affyrer en kanon under første neddykning, så mandskabet på de andre orlogsskibe i havnen gøres opmærksom derpå. Straffen

Råspring som straf i den franske orlogsmarine i 1830'erne. En kanon affyres, inden forbryderen styrtes i søen, og de andre skibe samles udenom. – Stik af Rouargue 1838 efter Gilbert i *La France Maritime*.

er mere afskrækkende end hård; den foretages kun ombord på kommandørens skib, eller hvis han befaler det, på det skib hvor forbrydelsen er begået. Det tørre råspring („cale sèche“) bruges slet ikke i Frankrig, siger Bourdé, lige så lidt som selve kølhalingen („grande cale“).

Jal mener 1848³⁹, at det tørre råspring blev afskaffet, da man forbød straffen i vippegalgen („estrapade“); om denne se senere.

Romme nævner alle tre straffe (våd og tør råspringning og kølhaling) 1792⁴⁰, og det gør Lescallier også 1798⁴¹, men siger, at kølhaling ikke bruges i Frankrig.

Det har sine vanskeligheder at benytte disse og andre marineordbøger som kilde, idet de dels ofte skriver af efter ældre hjemlige, dels efter fremmede kilder, uden i reglen at vide særlig besked med de samtidige forhold. Ordbøgerne nævner i reglen straffene, men det skal nok være rigtigt, at kølhalingen ikke har været brugt ret meget i den franske marine.

Den danske søofficer van Dockum, som tjente i den franske marine i 1820'erne, fortæller⁴², at råspringet stadig blev eksekve-

ret dør, men at det intet afskrækkende havde ved sig; tværtimod morede mandskabet sig derover.

Til manges undren blev råspringet som straf ved med at bestå i en mindre rå tid og blev hyppigt anvendt⁴³. Lecomte siger 1835⁴⁴ herom: „De barbariske århundreder har ladet os arve disse straffe, som klogskab og humanitet hver dag gør sig anstrengelse for at udslette af vore straffelove“.

Først ved dekret af 12/3 1848 blev „la cale“ (såvel som spidsrod og tamp) afskaffet i den franske marine og erstattet med fængselsstraf⁴⁵.

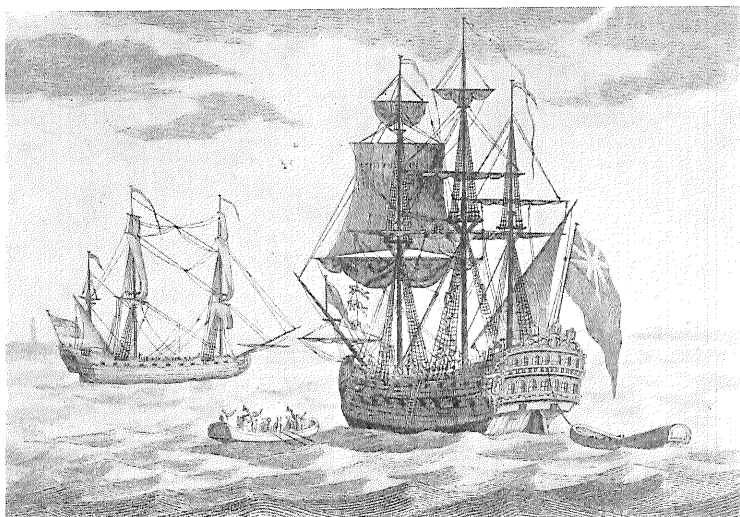
England.

I „*Black Book of the Admiralty*“ fra 1400'erne findes en bestemmelse, at hvis sømanden klæder sig af, når skibet er på fart og ikke ligger i havn, skal han dyppes i søen med et reb fra rånokken 3 gange. Ligeledes siges, at hvis en mand sover på sin vagt i fjendtlige farvande, skal han miste sin mad og slås af mandskabet, eller dyppes 3 gange fra rånokken⁴⁶.

Henry VIII's „*Book of Orders for the War Both by Land and Sea*“ fra o. 1530 har dels bestemmelsen om, at en morder skal bindes til liget af den døde og kastes i havet, og at hånden skal afhugges på den der drager våben ombord, dels at den der stjæler penge eller tøj ombord, „he shall be three times dipped at the Bowsprit and let down two fathoms within the water“, hvorefter han skal landsættes på nærmeste kyst med et brød og en kande øl og for altid være bandlyst fra kongens skibe. – Hvis én sover på vagten, skal han straffes på forskellige måder; fjerde gang skal han hænges i en kurv på bovsprydets nok med en kande øl, et brød og en skarp kniv, og dør skal han blive hængende, til han dør af sult eller skærer kurven løs, så han falder i vandet⁴⁷. Samme straffe var også i brug på dronning Elizabeths flåde⁴⁸.

I handelsflåden kendte man ikke disse hårde straffe, som det fremgår af den første trykte engelske søret, Will. Welwoods „*An Abridgement of All Sea-Lawes*“ 1590⁴⁹.

I Raleghs „orders“ (søartikler) 1617 nævnes⁵⁰, at den der

Råspring på engelsk skib under vendekredsen, 1700'ernes begyndelse. Tegneren må have misforstået beskrivelsen, hvori der står, at de dyppes 3 gange, og ment, at de dyppes 3 ad gangen! – Stik af J. Record i Edw. Drakes New Universal Collection of Voyages and Travels (1769).

tænder lys i kahytten eller bærer åbent lys op og ned ombord, skal „bee ductt thrise at the Maine yards arme“. Denne bestemmelse stemmer så tydeligt overens med hollandske forskrifter, at vi uden videre aner forlægget. Desværre er artiklerne så kortfattede, at man ikke nærmere kan bestemme deres herkomst.

Omkr. 1620 beskriver Boteler „The Ducking at the Main Yard Arm“⁵¹:

„Det er når en misgerningsmand får et reb fastgjort under sine arme og omkring livet og under sine bukser og således hejses op til nokken af råen, hvorfra man med magt igen lader ham falde i søen, sommetider to, sommetider 3 gange, og hvis forbrydelsen er meget slem, hales han også under skibets køl, hvad man kalder kølhaling („keelraking“), og når han således er under vand, løsnes en stor kanon, både for at gøre ham mere forskrækket ved dens torden, hvad der viser sig at være meget virksomt over for ham, og for at advare alle om at se sig for og tage sig iagt“.

1626 træffer man også ordet „keel-hawl“, sikkert oversat direkte fra hollandsk⁵².

Fra samme tid har vi en omtale af straffen fra et engelsk skib, som 1638 gik til New Foundland⁵³:

„Den ottende dag blev en vis Boremans, en passagers tjener, dukket fra storranokken 3 gange, fordi han havde været drukken af sin herres spiritus, som han havde stjålet, og der blev givet ild af to hele falkonetter („sacree“) i det øjeblik“.

Teonge, der i sin dagbog fortæller så mange levende træk fra engelsk sømandsliv, giver 1675 følgende beretning⁵⁴:

„Denne morgen fik en af vore folk, Skinner, der var gået i land uden tilladelse, bundet sine ben sammen og hænderne bundet til et stort reb og stod i skibets side for at blive hejst op til rånokken og derfra at blive dyppet i vandet 3 gange. Men han så så sølle ud, og herrerne ombord bad for ham hos kaptajnen, der indrømmede, at manden allerede havde haft ubehageligheder nok, idet han hjemme havde en kone, som var en hore og en rappenskralde, der gjorde ham livet surt, så man skulde have så megen mere medlidenhed med ham udenlands, og derfor blev han sparet“.

Det er et spørgsmål, hvor hyppigt og hvor længe straffen at lade én springe fra rån har været brugt i England. I sin marineordbog fra 1700'ernes midte siger Falconer, at det er en fransk skik⁵⁵, og han skildrer den efter Aubins franske marineordbog 1702. Dette kunde tyde på at straffen på dette tidspunkt ikke var i brug i England, – ellers havde Falconer, som dog måtte vide god besked, ikke nøjedes med at skrive af efter en udenlandsk ordbog. Ved „*Regulations of 1745*“ var det bestemt, at ingen kaptajn måtte idømme en strengere straf end 12 slag tamp⁵⁶, så ved den lejlighed er råspringet vel blevet afskaffet.

Spavens siger direkte o. 1760, at denne straf aldrig bruges i den engelske flåde, skønt man dør ellers ofte går meget strengt frem⁵⁷.

Tyskland.

I Hansestædernes søret, redigeret 1614⁵⁸, findes vore straffe ikke omtalt. Det skyldes, at det er en lovsamling for koffardiflåden, hvor straffe som bøder, tab af hyre, prygl og fængsel er de almindelige, og ikke orlogsflådens umenneskelige straffe. Lübecks stadsret fra 1600'erne⁵⁹ nævner i sin sjette bog om søfarten også kun bøde- og fængselsstraffe.

Derimod træffer man de hårde bestemmelser i „*Revidirter Articults-Brief*“, givet af borgmester og råd i Hamborg for de hamborgske orlogsskibe. Datoen kendes ikke, men artiklerne menes at gå tilbage til det hollandske „Der Herren General Staten Articults Brief“ af 27/4 1629⁶⁰.

Med kølhaling („Kielholen“) straffes den der bliver i land om natten; kvartermesteren der ikke holder vagt; den der forlader sin vagt, sover på vagten eller sover fra vagten; den der sårer nogen; den der går ned i krudtmagasinet; den der selv tager mad i botteleriet, og den der for anden gang stjæler. – Springe fra råen („von der Rahe fallen“) skal den konstabel og entringsmand, der ikke gør sin pligt; den kvartermester der ikke sørger for maden; den der ikke vil hjælpe til, når skibet går under sejl, eller når noget skal indlades; den der bliver i land eller går med våben i land; den der slås. – Forøvrigt tales her også om hånden naglet til masten med kniv (§ 38).

1720 fortæller Lünig om kølhalingen⁶¹:

„Når en skibsmand har forbrudt noget, hvorved han ikke fortjener døds-, men en anden straf, plejer man at kølhale („kiel-haelen“) ham. Forbryderen bliver nemlig draget 3 gange under et skib, som mindst ligger 20 til 24 fod dybt. Hvis nu kroppen, hvortil der er befæstet nogle kanonkugler, rører ved det ringeste af skibet under vandet, bliver den øjeblikkelig sønderrevet“.

I kong Friedrich Wilhelms prøjsiske søret 1727 findes kun regler for handelsflåden med milde straffe⁶².

Jacobsson beskriver omkr. 1780 kølhalingen på omtrent samme måde som Lünig⁶³ og siger, at den nu begynder at gå af brug. At springe fra råen kalder han „Kiel halen“, „Kiel

lopen“ eller „von der Raae fallen lassen“. Han kender både den almindelige råsringning og „das trockene Kiel halen“, som består i at forbryderen hurtigt styrtes ned fra storraen til 5–6 fod over vandet og så igen hales op. Han har formentlig afskrevet dette, måske efter Guillet.

Rusland.

Det skal tilføjes, at Peter den Store af Rusland også lånte fra de hollandske artikler, dog ikke kølhalingen, men kun det sædvanlige råsring, og det kun i to tilfælde: når nogen gjorde støj om natten, og når en officer ikke straks vilde videreberette det han havde hørt fra skildvagten⁶⁴.

Sverige.

I Gustav Vasas søartikler 1535 nævnes kølhaling som straf:

„Den der forfængeligt forsmæder Guds hellige navn og sværger ved hans død og pine, kastes i søen under kølen, så ofte han det gør“. Samme straf rammer den, der dobler og spiller ombord.

Også i Peder Månssons lovoversættelse fra 1522, „Sjökon-sulatet“ § 63 nævnes kølhalingen, – eller måske at springe fra råen:

„Ingen bådsmænd skal „fare aff klädommen“ (= klæde sig af) uden i havnen, men hvilken det gør, da skal han for hver gang kastes i vandet med et reb og atter drages op i skibet“.

Peder Månssons arbejde⁶⁵ er i hovedsagen en bearbejdelse af den italienske søret „Il consolato del mare“ til svensk, men i den italienske kilde nævnes denne straf ikke, i hvert fald ikke i de første redaktioner. Om den går tilbage til hjemlig eller nord-europæisk tradition, som det er antaget⁶⁶, vides ikke, men det er dog vel næppe sandsynligt, at den er svensk. Som vi så, var der i middelalderen flere eksempler på dypning i havet, og bestemmelsen, at bådsmænd ikke må klæde sig af (dvs. han skal

Straffe ombord på en orlogsmænd omkr. 1550. En forbryder styrtes i søen, en anden kølhales, en tredje får hånden naglet til masten med sin kniv. Forskibs en sømand der søger et fristed ved at flygte hen i forstævnen. — Træsnit i Olaus Magnus's Historie om de nordiske folk (1555).

altid være parat til at møde på dækket) så vi i engelsk lov fra 1400'erne.

I Olaus Magnus's berømte værk om de nordiske, spec. det svenske, folks historie (skrevet omkr. 1530, udgivet 1555), nævner han kølhalingen (X, 16) :

Har nogen gjort sig skyldig i uvæsen eller voldshandling, binder man et reb om hans liv og nedsænker ham i vandet på den ene side af skibet, for derpå, når man har trukket ham under kølen, at hale ham op på den anden side. Derpå lægger man ham på ryggen eller maven, om det behøves, for at befri ham for det vand, han har slugt i dybet, så han ikke omkommer ved kvælning.

Kølhaling men ikke råspling nævnes talrige gange i Johan III's søartikler af 20/6 1570⁶⁷ :

Den allerhyppigste straf, som nævnes i disse 42 paragraffer, er livsstraf; en enkelt gang nævnes tamp for masten, fængsel og degradation. Vor gamle bekendte: en kniv gennem hånden på den, der trækker værget mod nogen ombord (§ 24), træffes også.

Næsten lige så anvendt som livsstraffen er kølhalingen („straffes under kølen“, „drages under skibskølen“); denne straf benyttes over for ugudelige og ulydige folk; dem, der fører nogen i land, mens man ligger og venter på ordre; dem der råber eller gør ulyd på skibet, overfalder skaffer, køk eller andre embedsmænd, dobler, er urenlig, spilder mad og drikke, ikke vogter sine våben eller går med tændt lys ombord.

Kilden til disse artikler er tydeligt nok de hollandske søartikler.

Marinedomstolens domme fra 1631–34 bevidner, at kølhaling er blevet brugt⁶⁸:

Chefen for skibet „Månen“ havde strøget flaget for en dansk orlogsmænd 1633 og dømtes til at drages under kølen og afskediges.

En skipper havde stjålet noget tovværk fra skibet „Bönan“ og ovenikøbet været ulydig over for sin løjtnant. Han fik samme straf.

En anden skipper, som havde forårsaget ildsvåde ombord på skibet „Wismar“, blev ovenikøbet dømt til at *drages under isen*.

Denne sidste vinterstraf nævnes forøvrigt af Rudbeck i 1680'erne⁶⁹. Han fortæller, at en fisker, som vil blive „Nootkung“ (vådkonge) over de andre fiskere, bliver bundet til et reb, som går fra en våge i isen til en anden våge 40 alen derfra, hvorpå han sænkes ned i vågen og trækkes op gennem den anden, – en skik som skal kendes adskillige steder fra i Sverige. – De 40 alen forekommer helt urimeligt, og man spørger sig selv, hvordan rebet i praksis trækkes under isen.

Den bekendte og fortrinlige svenske sølov af 1667⁷⁰ har ikke noget om kølhaling eller råspringning, men nøjes med de fleste søretter for handelsflåden med pengebøder og fortab af hyre.

En meget streng tone går derimod igennem Carl XI's „Siö-Articler“ af 1685. Mandstugten i den svenske flåde må have været særdeles hård, hvis man da har fulgt bestemmelserne ordret.

Livsstraf er meget hyppig; prygl („slagh för Masten“, „spöö för Wäggen“, miste sin ryghud) ligeledes. Et par gange nævnes „gatu-

lopp“ (spidsrod) og at sidde på træhesten; desuden selvfølgelig fængsel, bøde, tab af hyre, degradation og tab af stilling. Overordentlig hyppigt nævnes kølhaling og at springe fra råen. „Drangande vnder Kiölen“, „straffes vnder Kiöhlen“ – undertiden flere gange – nævnes som straf, f. eks. for den, der sætter sig mod admiralen; den der ikke giver agt på kanoner, krudt og kugler; den der nægter at udføre befalet arbejde; den der overfalder vagten med smædeord osv. – „Springe Råhn“, undertiden flere gange, er straf for den der forstyrrer gudstjenesten for tredje gang; den der uden tilladelse bliver borte fra skibet natten over; den der ikke straks kommer ombord, når der affyres et signalskud.

Til bedømmelse af de to straffes indbyrdes forhold kan nævnes, at den der sover eller er drukken på sin post, skal „springa två resor (dvs. gange) Råhn“, hvis det er i fredstid; er det i krigstid skal han „drages tre resor vnder Kiöhlen“. Kølhaling er absolut den værste straf. Et andet eksempel: den der forsover sin vagt straffes anden gang med at springe fra råen og tredje gang med „rejsen under kølen“.

Straffene kølhaling og råspringning har næppe holdt sig længe i Sverige. Således blev råspringning afskaffet ved kgl. brev af 16/12 1688, tre år efter søartiklernes udsendelse, og erstattet af „gatlopp“ (spidsrodsløben). Man kan måske tvistes om hvorvidt denne straf var mere human. Men i hvert fald blev de hårde bestemmelser betydeligt „uppmjukade“ i 1700'ernes løb, indtil artiklerne blev afskaffede og erstattet med nye i mere human ånd 1755⁷¹.

Danmark.

Det kan ikke siges, om disse straffe har holdt sig op igennem tiden siden middelalderen (jfr. Saksens tidligere citerede beskrivelse).

I *Danmarkis Watter Rætt*, som af Kolderup Rosenvinge holdtes for at være kong Hans's søret 1508, mens den blot synes at være en gengivelse af det søretlige afsnit i den svenske Stadslag⁷², træffes kun bødestraffe og en enkelt gang livsstraf. Retten er specielt bestemt for koffardifarten.

Ombord på orlogsskibene gjaldt tildels slotsloven, den kongelige gårdsret. I den „Ordenantz“ for flåden, som Christian III

udstedte 1536⁷³, siges direkte, at den kgl. slotslov gælder på flåden. Her nævnes derfor heller intet om kølhaling eller råspring.

Det gør der derimod i Christian III's artikler for orlogsflåden 1555⁷⁴. I de 27 paragraffer, der formentlig er efter hollandsk forbillede, nævnes i mange tilfælde livsstraf, samt også fængsel, at kastes overbord, æresfortabelse, men ikke pryglestraffe med rene ord. Derimod træffer vi den bekendte bestemmelse om at den der drager værge eller kniv mod nogen skal have hånden naglet til masten med kniven. Kølhaling anvendes over for den der uden befaling kommer på kobryggen eller skansen og for den der overfalder kokken, kvartermestrene eller kældersvendene med ord eller gerning, og den der uden at have noget at bestille dør går i kabyssen (vel for at stjæle proviant).

En udvidet form findes i specielt udstedte artikler til Mogens Gyldenstjernes togt samme år⁷⁵. Her møder vi måske råspringet i bestemmelsen, at den der er med til at rotte sig sammen mod admiralen osv., „then skall mand kaste offuer borde vden all naade“, – hvis det da simpelthen ikke betyder, at han uden videre kastes over bord for at drukne. Af andre straffe kan nævnes, at den der stjæler for 4 skillings værdi skal ophænges i bopsrydet, og den der sårer nogen med kniv skal miste hånden.

Disse artikler optræder i omtrent samme form i den følgende tid: 1561, 1565 (på plattysk), 1568, 1582 og endnu 8 redaktioner til og med 1611⁷⁶. Kølhaling („straffis under kiølen“) er her også nævnt som straf, når man slår „pust“ (ørefigen) eller nævehug, bestjæler nogen, forsømmer eller forsover søfløjten anden gang, laver svineri ombord og går på „hemmeligheden“, når man har pokker (syfilis) – selvfølgelig for smittens skyld. Råspring nævnes ikke.

I *Frederik II's søret* 1561 nævnes i § 5, at hvis en styrmand lader sig forhyre, men er uduelig, skal han tre gange gå under kølen. Ellers er de nævnte straffe bøder, tab af hyre, en enkelt gang fængsel på vand og brød eller endda livsstraf. Det undrer én faktisk at se kølhaling og livsstraf anvendt i en lov for kofardifarten; så strenge bestemmelser er vist yderst sjældne i den slags „civile“ sølovgivning.

Kilderne til Frederik II's søret, der er et enestående stykke lovarbejde for sin tid, er dels original dansk retspraksis, dels en lybsk søretsordinans af 1542 og en nederlandsk af 1551; hertil kommer enkelte bestemmelser fra den visbyske vaterret. En udgave af denne var trykt af Gotfred af Ghemen i København 1505 og udsendt i dansk oversættelse 1545 af Hans Vingaard⁷⁷.

De omtalte søartikler for flåden var alle *håndskrevne* og udstedte til særlige togter. Den lange række af *trykte* kgl. forordninger for flåden indledes med *Christian IV's skibsartikler* af 8/5 1625. De synes også at have været brugt på visse koffardiskibe, måske defensionsskibene og i hvert fald på kompagniskibene. Her er afstraffelserne sat i system, hvad man har ment at være nødvendigt. Strafferepertoiret står ikke tilbage for udlandets, og selv om man vel ikke netop altid, ja formentlig endda ret sjældent gik frem efter lovens alleryderste strengthed, er der dog en del eksempler på umenneskelige afstraffelser for tilsyneladende ofte ret ringe forseelser.

Straffene spænder over en vid skala, lige fra at miste et måltid mad til at fortabe liv og ære; dødsstraffen er i det hele taget den hyppigst nævnte straf. Andre straffe er: bøder, fortabelse af hyren, at straffes til masten (dvs. fastbindes til masten og tampes med et bestemt antal slag), sidde i jern på vand og brød, miste sin bestilling, få sin hånd gennemstukket til masten (for at bruge kniv), miste sin hånd, kastes over bord bundet til liget af den, man havde dræbt.

Kølhaling idømmes i følgende tilfælde: om man „slaer Pust, eller Neffuehug“ (3 gange under kølen); om man stjæler fra nogen ombord; om man går ned i krudtkammeret uden befaling (en à to gange under kølen); om man går med tændt lys ind i krudtkammeret (3 gange); om man kaster mad eller øl overbord; om man overfalder kok eller kældersvend med ukvemsord; om man forurener redskaber eller skyts.

Råspring rammer den, der tredje gang forsover eller forsømmer søfløjten; den der pantsætter sit gevær eller modtager et gevær som pant; den der plyndrer et erobret skib. Der siges, at man skal straffes „fra Raaen vnder Kiølen“ – et tegn på at de to straffe her er forenet.

De fleste af disse straffe har vi truffet før flere gange, både i dansk og fremmed søkrigsret. Endnu er arbejdet med at udrede

kilderne til de enkelte artikler vist ikke gjort for Danmarks vedkommende, men det turde være ret nemt at fastslå hvorfra de kommer⁷⁸.

Når man har påstået, at kølhaling og råsring første gang træffes i Christian IV's artikler⁷⁹, passer det ikke helt. Kølhalingen finder vi som sagt i Christian III's artikler 1555, og selv om råsringet faktisk første gang nævnes her på tryk, har det dog været i brug tidligere, at dømme efter følgende beretninger:

Tolder Morten Jensen og Hans Mechelborg i Helsingør skrev 1611 til kansleren Chr. Friis for at viderebringe nogle klager fra skippere, som var blevet forulempet af kgl. udliggere (kapere). En hollandsk skipper Cornelis Sivertsen Buck var blevet plyndret for 20 daler og noget tømmer af kaperen på „Marekatten“, som ovenikøbet gjorde anstalter til at lade ham springe fra råen, – en trusel der dog ikke blev udført⁸⁰.

Den helsingørske borger Tue Jensen fortæller i sin „tegnebog“, at man 1617 ved Helsingør havn sænkede Christian IV's berømte store skib „Gideon“. Det var fyldt med sten og skulde bruges som bolværk til den nye havn. Fra masterne, som ragede op over vandet, måtte en af kongens bådsmand springe fra råen 4 gange den 4/8 1617⁸¹.

Vore straffe nævnes også i de stadig genoptrykte skibsartikelbreve, som kongerne udsendte. I begyndelsen var de forøvrigt ens; Frederik III's artikler af 1/6 1657 og Christian V's af 6/8 1675, som begge på titelbladet ganske vist siger, at de er forfattede af de respektive konger, er således med så godt som ingen forandringer lig med Christian IV's fra 1625. Senere blev de betydeligt udvidet og suppleret med en lang række strenge straffe.

I Christian V's „*Søe-Articler Og Krigs-Rets Instruction*“ af 27/3 1683 er straffene således sat i system i overvældende grad. De hyppigste er livsstraf, tamp og fængsel, tab af hyre, tab af bestilling og hyre, men også en enkelt gang tab af hånd eller af 3 fingre. Endvidere optræder straffene at få en kniv stukket gennem hånden til masten, hvis man selv drager kniv, og at bindes til den, man har myrdet, og kastes i havet.

At springe (eller løbe) fra råen, i reglen 3 gange, er straffen for at nægte at hjælpe til med at losse og lade, at undlade at komme ombord før skibet sejler, at blive i land om natten, med vred hu at slå nogen med næve, stok eller tov, og for kvartermesterens vedkommende, om han går ned før folkene har afspist. Ofte er råspringet forbundet med tamp for masten.

Kølhaling er straf for den der stjæler anden gang, sårer sin kammerat, for kvartermesteren om han ikke holder vagt, for den der forlader sin post, når han går vagt, for den der sover på sin vagt eller „forsover sit Qvarteer“ tredje gang (dvs. sover over sig, når han skal på vagt), for den der kommer drukken på vagt anden gang, for den der fyrer en kanon af eller går ind i krudtkammeret uden befaling og for den der med magt vil tilvende sig mad eller drikke. Kølhalingen sker ofte 3 gange og regnes for så farlig, at ingen kaptajn må lade denne straf (så lidt som livsstraf eller afhugning af et lem) fuldbyrde, før generaladmiralen har taget stilling dertil.

Frederik IV's „*Søe-Articler og Krigs-Rets Instruction*“ af 15/3 1700 ligesom Christian VI's søartikler⁸² er i alt væsentligt identiske med Christian V's søartikler.

Frederik V's meget fyldige *søkrigsartikelsbrev* af 1752 nævner at springe fra råen for følgende forseelser: hvis man forsømmer sin post, ryger tobak andetsteds end på øverste dæk foran stormasten (som ekstra straf skal man bankes for kanonen tre dage – altså lægges over kanonen og tampes –, hver dag med 27 slag, dog kun af de små tampe, og tilsidst sluttes i bøjen i op til 8 dage på vand og brød, – en noget streng straf for at tage sig en smøg, men forståelig i de yderst brandfarlige træskibe); fremdeles hvis man gør vrøvl over maden, øver løsagtighed med en kvinde ombord, samt tilføjer en borger eller bonde overlast.

De omtalte særdeles strenge regler gjaldt som sagt orlogsflåden, hvor man ikke mente at kunne være blødsøden, og hvor selv ringe forsømmelser kunde blive skæbnesvangre.

Dette søartikelsbrev var i kraft langt op i tiden. I 1830'erne siges dog, at selv om chefernes myndighed efter artiklerne stadig var meget stor, var de strenge straffe dog ikke blevet anvendt de sidste decennier. I modsætning til før 1800, hvor underoffice-rernes stadige ledsager var en 2½ tommers tamp, som ubarmhertigt brugtes over for alle menige, under en regn af skældsord

og eder, var man takket være „de lavere Classers Forædling“ og „den høiere sædelige Dannelse hos Matrosen“, som skyldtes den tvungne skoleundervisning, nu kommet langt væk fra dette⁸³.

En hel civil ånd hersker i *Christian V's Danske Lov* (1683), hvis 4. bog handler „Om Søretten“ og erstatter Frederik II's søret af 1561. Den er skrevet for koffardiflåden og behandler dens problemer og kår. Kun ét sted nævnes en af vore strenge straffe, nemlig i 4-1-4, hvor det siges, at en sømand, der viser sig uduelig, skal betale bøde, og kan han ikke det, skal han „tre gange gaa under kølen“ – altså en meget hård straf, der slet ikke synes at stemme overens med den fremherskende humane tone i loven. Den er da også tydeligt overtaget fra den nævnte § 5 i Frederik II's søret. I sin fortolkning af dette sted i Danske Lov siger Chr. Brorsen 1797⁸⁴, at denne straf på en måde kan henregnes blandt livsstraffene, idet den lettelig kan forårsage den skyldiges død. Han mener noget spidsfindigt, at straffen må være ophævet ved Christian VI's forordning af 6/12 1743 om pengebøders inddrivelse. Her siges, at skyldnere, der ikke kan betale, skal arbejde deres gæld af i fæstningsarrest eller for kvindernes vedkommende i spindehuset, men uden at de skal forspilde „deres velfærd og lempe“ (§ 14-15). Når den udelige sømand ikke kan betale sin bøde, kan han altså højst komme til at arbejde den af.

Men kølhalingen i sig selv var i hvert fald ikke afskaffet; mens råsringet ikke nævnes i nogen søret for koffardiflåden, holdt kølhalingsstraffen sig faktisk meget længe.

I Frederik V's „*Skibs-Articler . . . for alle og enhver . . . , der fare paa de Coffardie-Skibe, som seyle til Vest-Indien, Guinea, samt Middell-Havet, eller paa lange Reyser om de West*“ af 22/9 1758, træffer vi nok en mildere tone end i søartikelsbrevet af 1752. At miste sin hyre er den hyppigste straf, at kastes i fængsel eller straffes til masten kommer også ofte for; men bortset fra de tidligere omtalte gengangerstraffe med hånden naglet til masten med en kniv og bindes til liget af den man har myrdet og kastes i havet forekommer livsstraf kun 4 gange. Desuden nævnes kølhaling som straf for den der forsømmer sin vagt og den der sårer nogen ombord. Dette sidste regnes for en så stor

forbrydelse, at kaptajnen straks må lade kølhalingen eksekvere „omendskiøndt dette holdes for Livs-Straf“, – ifølge § III, 2 var det forbudt at eksekvere dødsstraf ombord; man skulde sætte den skyldige i fængsel og vente til man kom hjem.

Disse skibsartikler blev flere gange optrykt ordret, nemlig 1777, 1797 og 1818. Sålænge har kølhalingen altså på papiret været en mulig straf på danske langfarere. I Handels- og Søfartsmuseets eksemplar af artiklerne har vaterskouten i København endnu så sent som 1827 med sit navn og segl attesteret, at kaptajn Richard Aschlund, fører af fregatten „Lille Catrine“ til Vestindien, har lovet at efterleve dem „i allemaader“. I humanitetens navn må man håbe, at han ikke har holdt sit løfte. Tiden var løbet fra de brutale straffemetoder.

Hvor vilkårligt lovgivningen tit gik frem ser vi af, at der i de 35 år tidligere af Frederik IV offentliggjorte „*Skibs-Articler for dem, som sig udi det Kongelige Octroyerede Bergenske Grønlandske Compagnies Tieniste opholder*“, af 5/2 1723, overhovedet ikke nævnes nogen straf som kølhaling og råspring. Livsstraf og pryglestraf forekommer nogle gange, fængsel sjældnere. Den hyppigst anvendte straf er at miste sin gage eller betale en bøde. Det synes som om der går en langt humanere ånd, på linje med Frederik II's søret, gennem disse artikler. Men man undrer sig over de store forskelle i lovene for fartøjer i længere og i kortere fart.

Christian VII's artikler for det Asiatiske kompagnis skibe af 9/4 1794 kender heller ikke noget til kølhaling eller råspring. Livsstraf nævnes et par gange, prygl flere; ellers straffes der med fængsel, bøder, forbrudt gage. Som et kuriosum kan nævnes, at den gamle talionsparagraf stadig findes: den der dræber én ombord, skal bindes til den døde og kastes overbord; dog er den anden paragraf om den der drager kniv mod en anden, mildnet til at han skal straffes med kat (pisk). Det er vist sidste gang i dansk lovgivning, at disse ældgamle straffe forekommer.

Som et bidrag til belysning af mandskabets behandling ombord på en Kinafarer i 1700'erne kan fortælles, hvad Arne Magnussen meddeler fra „Dronning Juliane Marie“s togt til Kanton 1760-61⁸⁵:

De der kom ombord senere end den ved trommeslag bekendte tid, fik 27 slag tamp, næste dag 3×27 slag, og hvem der kom endnu senere 80 slag tamp og fængsel på vand og brød. „Jeg saa eller hørte ikke andet end Eder og Forbandelser, Hug og Slag, hvor man end kom og var, Raab og Skrig; og heraf havde de Øverstbefalende stor Morskab og Tidsfordriv“. Da man kom ned i „varmen“ befalede kaptajnen, at de tykke tampe skulde erstattes af smalle tampe af råbånd for ikke helt at ødelægge mandskabet. Undervejs var der en af matroserne, en nordmand, der myrdede en af kammeraterne, som var hans medbejler til samme pige i København. „Derefter blev baade den Døde og den Levende bundne sammen med Ryggen mod hinanden og Blylodder om Fødderne og begge sænkede ned til Havets Dyb“.

På hjemvejen sparede de overordnede på tampen og blev skikkelige mod søfolkene, vist for at de ikke skulde sladre om dem. „Nu fik vi Brændevin to Gange om Dagen, hvad enten vi gjorde noget eller intet, aldrig blev der skændt paa nogen, endnu mindre fik nogen Tamp, saa at vi ønskede, at Rejsen maatte vare længer“.

Øjensynlig har det da ikke blot været søfolkene, der var hårde halse og svære at holde disciplin iblandt, men lige så meget de overordnede, der har været mer eller mindre sadistiske og har nydt at udøve den magt de havde.

En række eksempler viser, at de i artiklerne nævnte straffe faktisk har været i brug i 1600'erne og langt op i 1700'erne.

Fra tiden omkring 1638–44 har Axel Liljefalk meddelt en række prøver herpå⁸⁶:

En styrmand, der knurrer, fordi han ikke får lov til at gå i land, dømmes til at springe 3 gange fra råen. En bøsseskytte der ikke vil gøre det arbejde, han sættes til, skal springe 4 gange. En kok, der stikker efter bådsmanden med en kniv, skal springe 9 gange (hans hånd bliver altså ikke naglet til masten), og da han senere ypper klammeri, ligeledes 9 gange. En bøsseskytte, der overbevises som tyv, skal springe 9 gange og have 9 måneders sold for masten (ialt 36 slag med en armtyk tamp, idet „én måneds sold“ regnes for 4 slag)⁸⁷.

At kølhaling har været anset for den strengeste straf ses af at Ole Trompeter, der anklages for mishandling, dømmes til at kølhales (1640), men *benådes* til at springe 3 gange fra råen.

Straffene viser, at man ofte har undladt at kølhale, som egentlig efter artiklerne var den rette straf, og i stedet ladet forbry-

derne springe fra råen. Benådninger for de umenneskelige straffe var heldigvis, tør man sige, hyppige, selv om de måske ikke altid viste sig at være særlig meget mildere. Som et eksempel kan følgende nævnes fra et togt til Ostindien i 1620'erne⁸⁸:

En 22-årig mand trak sin kniv i vrede mod en anden og skulde efter artiklerne egentlig have højre hånd gennemstungen til stormasten med kniven. Han benådedes dog til at få et slag tamp af hver menig ombord, ialt 80 slag. De kammerater, der for at skåne ham slog ham lempeligt med den én favn lange, flettede tamp, fik til straf hver 4 slag, fordi de havde hånet lovens bud.

I skibslægen Cortemündes dagbog ombord på „Oldenborg“ på rejse til Java 1672–75⁸⁹ får vi et levende indtryk af, hvor skrapt det gik til ombord blandt de hårdhudede søfolk på de lange rejser under de mest primitive og uhygiejniske forhold. Ligesom på et orlogsskib var der en profos (bøddel) ombord; han havde nok at gøre med at uddele tamp, slå i jern osv. Råspringet eksekveredes ialt 4 gange: som straf for at prygle overskipperen (den formastelige blev idømt dødsstraf, men blev benådet med at springe 9 gange fra råen og modtage 2000(!) slag, hvad der selvfølgelig alligevel blev hans død), for at ramme én ved vådeskud og for at stikke med kniv⁹⁰. Det sidste belyses ved følgende citat:

„1. maj blev den første søret holdt over en soldat, som under en ordstrid havde stukket en gammel matros med en kniv i hånden. Dommen lød på at gerningsmandens højre hånd skulde nagles fast til stormasten med en kniv, og at han selv skulde trække den ud. Der gjordes kort proces med min ven! Men på grund af megen forbøn og fordi han var den første, blev han benådet med at han 4 gange skulde springe fra storråen to favne dybt i vandet, og da han kom op af havet, fik han af profossen tre måneders sold (dvs. 12 slag med en armtyk tamp) udbetalt på sin bagdel, så våd han var. Ovenikøbet måtte han give mig lægebetaling og var dog glad ved at han slap med dette for denne gang“.

Mærkeligt nok nævnes straffen at springe fra råen ikke i de specielle skibsartikler, der blev udfærdiget for „Oldenborg“'s togt i lighed med alle de andre langfareres⁹¹. Her er mange hårde

straffe nævnt – ligheden med søkrigsartiklerne er stor –, f. eks. at miste sin øl- eller vinration, betale bøder, have hyren forbrudt, få tamp for masten, brikkes af alt skibsfolket, fængsles på vand og brød, få kniv stukket gennem hånden, idømmes livsstraf samt drages under kølen (§ 26, 49). Men at springe fra råen nævnes altså ikke, skønt det øjensynlig har været en ofte brugt straf.

Også højerestående officerer kunde dømmes til at springe fra råen, som den løjtnant Henrik Jacobsen, der 1678 dømtes til at springe 3 gange, samt modtage 50 slag for masten, sidde ét år i jern og fortabe sin gage; ganske vist var hans brøde stor, idet han i den skånske krig under slaget ved Karlshamn havde lagt ud i stedet for at bjerge folkene fra land ombord på sit skib⁹², en forseelse som vel egentlig efter lovens strengthed skulde have kostet ham hans liv.

Urimelig hård synes den straf at være, som en matros på „Den flyvende Ulv“ fik 1688 på dens tur til Ostindien. Han havde givet en mand, der sad lænket i bøjlen, mad og blev derfor dømt til at piskes, brændemærkes, springe 3 gange fra råen og få 100 slag⁹³. Det var en altfor umenneskelig streng straf; iflg. Christian V's Søe-Articler af 27/3 1683 § 169 var straffen for denne forseelse „kun“ at miste en måneds gage og selv sidde i bøjlen 8 dage på vand og brød. – Der skulde ikke meget til: på samme tur truede nogle matroser med at slå igen, hvis de blev slået af nogen officer; det kostede dem 3 spring fra råen og 50 slag for masten⁹⁴.

Et par andre eksempler på råspring i den danske flåde fra 1600'ernes sidste del⁹⁵:

En mand på fregatten „Charitas“ havde faldende syge, men kaptajnen, der ikke forstod, at det var en sygdom, lod den arme mand springe fra råen som straf.

1683 måtte kokken på „Dragoneren“ springe 3 gange fra råen, mens der blev skudt en 3 punds kugle „for hans salighed“, da han sprang. Bagefter fik han 15 slag tamp.

1688 blev en skriver på „Dragen“ for opsætsighed dømt til 3 gange råsring plus 200 slag for masten.

Fra 1700'erne foreligger der også en række eksempler:

På ostindiefareren „Cron-Printzen af Danmark“, der 1708 gik ud, blev i løbet af 4 dage en matros dømt til at blive „hidset 3 Gange fra Raaen ned i Stranden“ (dvs. søen), fordi han gjorde klammeri, og en anden til at „løbe 3 Gange fra Raaen“, fordi han havde forgrebet sig på vinen⁹⁶.

Et rødt flag blev sat og en kanon blev affyret 1718, da en artillerikonstabel måtte springe fra råen⁹⁷.

Nogle matroser på ostindiefareren „Dronning Anna Sophia“ gjorde 1722 vrøvl over hyren og blev til straf dømt til at springe fra råen og få 60 slag tamp⁹⁸.

På vestindiefareren „Haabet Galley“ blev en matros, der lavede „alarm“ mod bådsmanden, 1724 dømt til at springe 3 gange fra råen og få 50 slag for masten⁹⁹.

1726 blev en matros fra ostindiefareren „Grev Laurvig“, som havde „attaqueret“ en skildvagt foran guvernørens palads i Trankebar, dømt til at springe fra råen og blive „aftørret med små tampe“¹⁰⁰.

Da en kvartermester havde været ophavsmand til at en korporal og en matros nægtede at drikke brændevinsrationen, som for sundhedens skyld blev uddelt til mandskabet på „Cronprintzen af Danmark“s kinafart 1731, dømtes han til „3de Gange at springe fra Raaen under et Canonskud“ og mistede samtidig 2 måneders hyre¹⁰¹.

I 1700'erne må straffen vel efterhånden være gået af brug. At den dog stadig har levet i folkets erindring er følgende stykke et bevis på. Mandskabet på skonnerten „Carl Wilhelm“ af København, der 1802 gik til Guinea, pinte og plagede den unge skibsdreng på rå og brutal måde¹⁰²:

„Han måtte flere gange om dagen tåle tampen på den bare krop . . . Ja de udøvede endog den voldsomhed imod ham, at binde ham en strikke om livet og således hejse ham op under rånokken, pludselig slippe strikken og lade ham plumpe ned i havet. Den raske dreng, som fra sin barndom af havde lært at svømme, ænsede tilsidst ikke denne eksercits, men glædede sig endog over, at kaptajnen ved at gentage samme morede sig såmeget over hans raskhed . . .“

Indvielsesskikke.

Det er mærkeligt at se, at vore skikke nok anses for at være straffe, for selve kølhalingens vedkommende endda særdeles al-

vorlige straffe, men alligevel har de også været brugt i forbindelse med *indvielsesskikke* når en ung mand skulde optages i de ældres kreds. Når f. eks. en ung købsvend skulde optages i det tyske kontor i Bergen, blev han underkastet forskellige hårde prøvelser. Holberg nævner¹⁰³ blandt disse også „vaterspillet“, hvor de unge blev ført ud på vandet foran slottet; her blev de afklædte og dyppet 3 gange ned i vandet, samtidig med at de blev pisket på den bare ryg. Dette ligner de her behandlede skikke.

Når en kok tidligere kom ombord for første gang på et skib, siges fra Holsten, blev han kølhalet. Han fik bundet et par reb om sig, som var trukket under skibet, og så blev han smidt i vandet på den ene side og trukket op på den anden¹⁰⁴. – Estniske søfolk kølhaledede efter beretningerne de unge søfolk, når de i ældre tid passerede Domesnæs (Kurlands nordligste punkt) og Kullen, altså også en sømandsindvielse. Der siges, at en sømand omkom derved omkring 1900¹⁰⁵.

Råspringet har været anvendt meget hyppigt på ældre tiders skibe under sødåben. Når skibet passerede visse iøjnefaldende eller på anden måde bemærkelsesværdige punkter, som f. eks. forbjerger, klipper, øer, vendekreds, ækvator, blev de søfolk, som ikke havde været der endnu, af deres kammerater dyppet tre gange fra rånokken, hvis de da ikke hønsede (dvs. betalte sig fri derfor). Man synes, at det må have været en farlig leg, både om vinteren i iskolde farvande, og i tropiske have, hvor hajerne luskede bag skibene, men en kendsgerning er det, at man har gjort det. 1790 er vist sidste gang råspringet nævnes som sømandsdåb.

Oluf Rudbäck kommer i 1600'erne ind på råspringet, spec. i formen „*høns for Kullen*“¹⁰⁶. Han påstår, at skikken indførtes af de svenske konger i fordums dage med det formål at prøve deres søfolks mod. Hvis én vilde tjene under dem, blev de ved ankomsten til Kullen kastet i vandet eller kølhalet, så deres tapperhed derved kunde bevises. – Det er selvfølgelig det rene fantasi.

I forbindelse med råspringet må nævnes den folkeskik fra Frankrig, at de forskellige landsherrer havde ret til at forlange

af deres undergivne i ældre tid, at de skulde springe i vandet („sauter à l'eau“); især måtte fiskehandlerne eller fiskerne gøre det for at få lov til at sælge fisk, således i Bretagne og ved Loirefloden, ofte til fastelavn eller påske. Undertiden måtte også de nygifte ægtemænd springe. Hvordan det gik for sig i enkeltheder, vides ikke, men de måtte i reglen springe 3 gange, og det er ikke umuligt, at det kan være en afart af råspringningen. Skikken har tydeligt et forlystelsesmæssigt præg, idet det sker for at more landsherren og vel også tilskuerne. Det kendes allerede fra middelalderen og hørte mange steder først op ved revolutionen¹⁰⁷.

En pudsig form for råsring kendes fra franske skibe¹⁰⁸; til fastelavn gik matroserne rundt på dækket i procession med en figur, forestillende „Mardi-Gras“ (fede-tirsdag). Den blev hængt op i rånokken, hvor den blev hængende til askeonsdag (Mercredi des Cendres). På den dag dyppede matroserne den i vandet; de var udklædt i groteske dragter med turbaner og signalfag og malet i ansigtet med tjære, sod og mel. Skikken er måske en maritim afart af en over store dele af Europa kendt skik at „begrave fastelavnen“¹⁰⁹.

Sammenfatning.

Som man vil se findes der både fra oldtiden og middelalderen en del eksempler på at forbrydere til søs eller ved kysten er blevet kastet i havet; det siges ikke direkte, hvordan det er foregået. Forseelserne har været at slå med næven, spille terninger, sove på sin vagt, gøre mytteri, dræbe skibbrudne.

Fra tiden efter 1500 møder vore straffe op på bred front. På grund af materialets ufuldstændighed kan det ikke siges, om de i middelalderen har været mere almindeligt udbredt end vi har set, eller om de har spredt sig fra et bestemt centrum. Straffene nævnes dog fra så forskellige steder som Middelhavslandene, Frankrig, England og Danmark, og da de allerede i oldtiden har været kendt i Grækenland, i Rom og blandt germanerne, kan de i og for sig udmærket have været spredt over vide stræk-

ninger, selvfølgelig i de søfarende lande. Der er ikke noget i vejen for at de kan have levet videre de enkelte steder. Som vi så fandtes råsringet omtalt i nogle redaktioner af „Il consolato del mare“, som er anvendt i England og Sverige. Man har antaget, at straffene skulde være specielt hollandske, men det kan ikke passe; de første af de kendte hollandske søartikler, der nævner dem, er fra 1560'erne, og da de f. eks. findes benyttet før den tid både i Sverige og Danmark, kan vi altså ikke tale om hollandsk påvirkning. Noget andet er, at de hollandske søartikler i al almindelighed senere øvede en meget stærk indflydelse på hele den nord- og mellemeuropæiske sølovgivning.

Det er flere gange blevet pointeret, at der er stor forskel på *søretterne*, som er skrevet for handelsflåden, og som beskæftiger sig med dens talrige søfarts- og handelsproblemer, og *søartiklerne*, der er opsat til orlogsflådens tarv og mest har til formål at styrke disciplinen ombord og forhindre episoder, som især i krigstid kunde blive skæbnesvangre. Her er vore straffe på deres plads. Det samme gælder ost- og vestindiefarerne, hvor en hård disciplin også måtte opretholdes. Med andre ord er der tale om „civil-“ og „krigsret“. En enkelt gang ser vi en straf fra søartiklerne liste sig ind i søretterne, som f. eks. kølhalingen, der træffes i Frederik II's søret og derfra går over i Christian V's Danske Lov.

Det er ikke altid let at holde straffene kølhaling og råsring ud fra hinanden, og man ser også, at datidens folk kunde have svært ved det. Det skyldes den simple kendsgerning, at kølhalingen er et slags råsring, men udvidet med den farlige køldragning, hvor forbryderen måtte ind under skibets køl og trækkes op på den anden side.

Om nu råsringet er den ældste form for straffen og kølhalingen en yngre, mere udspekuleret form, eller om råsringningen er en løsrevet episode fra kølhalingen, kan ikke bestemt afgøres, da middelalderens vidnesbyrd desværre ikke klart siger hvordan straffene udførtes. Man er dog nok tilbøjelig til at tro, at råsringet er ældst, selv om det ikke kan bevises. Det franske ord „cale“ for råsringningen betyder ganske vist køl, hvad der kunde tyde på at kølhalingen er den oprindelige skik; „la

grande cale“ skulde i så fald være en senere nødvendiggjort betegnelse for selve kølhalingen.

Kølhalingen er så uhyre meget mere farlig end råspringet, dels fordi turen under kølen tog så lang tid, at forbryderen kunde miste vejret, især da hvis den skete på langs under skibet og ikke på tværs, dels fordi begroningen på skibets bund kunde være så skarp, at den sønderflængede forbryderens nøgne legeme. Derfor måtte han have en vægt bundet til sig, så han kom langt nok ned. At kølhalingen virkelig regnedes for at være alvorligere end råspringet har vi flere eksempler på. I danske kilder nævnes ligefrem, at den talte blandt livsstraffene (Fred. V's Skibsart. 1758), i hollandske, at det er den nærmeste straf før dødsstraffen (1624), og vi har set, at en kølhaling kunde blive formildet til råspring (dansk skib 1640). Lovens strenge bestemmelser har langtfra altid været overholdt. Efter svensk lov (1685) skal den der sover på sin post springe rå; er det i krigstid skal han kølhales, hvad der altså er en skærpelse af straffen.

Gennemser vi de virkelige vidnesbyrd om straffefuldbyrdelser og ser bort fra lovene, vil vi finde, at der i virkeligheden er uhyre få eksempler på kølhaling; der er næsten altid tale om råspringet. Lovene er forøvrigt forskellige fra sted til sted; i samme tilfælde kan der det ene sted idømmes kølhaling, i det andet råspring.

Til det farlige bidrog tillægsstraffen, dels at kølhaling eller råspring kunde blive gentaget, i reglen 3 gange eller 3×3 gange (3-tallet spiller en vis rolle i den forbindelse fra gammel tid), dels at pryglestraf, spidsrod, fængsel, landsætning på en øde ø osv. fulgte ovenpå. Hvis straffen „kun“ var råspring, var tillægsstraffen sikkert den værste; i virkeligheden var det faktisk tam-pene, der var den rigtige straf, synes man.

Straffenes eksekveren foregik på en højtidelig og markeret måde til advarsel for andre; vi hører at der blev afskudt en kanon for at enhver kunde komme tilstede og overvære at retfærdigheden skete fyldest; skibene lagde sig i en kreds udenom, og det røde flag blev vist.

Der er altså ingen tvivl om kølhalingens alvorlighed. Men var råspringet i sig selv en stor straf? Det har selvfølgelig ikke været

behageligt at blive dyppet, det har kildret i mellemgulvet at styrte ned mod vandoverfladen, og en dukkert i koldt vand har vel heller ikke været synderlig morsom. Men i virkeligheden har det ikke været en straf at være bange for. Vi ser jo også, at skikken bruges utallige gange ved indvielsesceremonierne, når søfolk eller passagerer skulde døbes, ved Kullen, i andre europæiske farvande, ved vendekredsen, ved linjen. Det har absolut ikke været et livsfarligt foretagende, – for unge mennesker kan det ligefrem have været en sport.

Et slående eksempel herpå har vi i Jens Jacob Eschels beretning om sin dåb ved vendekredsen 1781¹¹⁰:

Da ingen vilde lade sig døbe af mandskabet, men hellere vilde hønse, beklagede passagererne sig over at de ikke fik en dåb at se. For at gøre dem en fornøjelse tilbød Eschel at lade sig dyppe. Han satte sig på en stok, der var befæstet til et reb fra storranokken, blev bundet fast og lod sig 3 gange falde i vandet, hvorved altså dåben blev fuldbyrdet. Men Eschel var blevet kåd, han bad om at måtte springe en gang til for sin egen fornøjelses skyld, og, da det var sket, endnu 5 gange: for passagererne, for kaptajnen, for sin kæreste, for pigerne derhjemme og for hele besætningen. Ialt sprang han altså 9 gange.

Dette tyder på, at råspringet ikke har været så slemt for en rask ung mand, – og det påstås jo forøvrigt, at eventuelle hajer skræmmes væk ved plasket. Som straf har råspringet da snarere været en *æresstraf* end en straf, der gjorde ondt og var risikabel. Det har været nedværdigende, skamfuldt og vanærende at blive bagbundet for alles øjne, at blive halet op under rånokken og derpå blive sluppet uden at kunne værge sig. Heri ligger sikkert det psykologiske moment i straffen. Tampene bagefter var langt værre. At man i svensk ret 1688 erstattede råspringet med spidsrod synes på en måde en slags skærpelse.

Det tørre råspring.

Det „tørre“ spring fra rån har været en ganske farlig sag, selvom Röding som citeret i sin uskyldighed mener, at det var hensynsfuldt at skåne delinkventerne for at blive våde. Netop

ved at faldet bremses før vandoverfladen må det give et voldsomt ryk i kroppen, så armene var ved at blive revet af led¹¹¹.

En stor trøst er det da, at denne straf meget sjældent synes at være blevet eksekveret ombord i virkeligheden. Den har levet sit teoretiske liv på marineordbøgernes sider. I lovgivningen træffes den aldrig, så den har i hvert fald på søen vist været et fantasifoster. Man tror heller ikke på Lecomtes forklaring¹¹², at „la cale sèche“ består i at den ulykkelige forbryder falder ned på dækket, hvis man da ikke nøjes med at lade ham falde ned til nogle tommer over dækket; nogle få fald af den slags var nok til at berøve ham livet. Lecomte kan ikke have ret: en sådan straf omtales ingen steder. Det må være skrivebordsfantasi. Noget virkeligt eksempel på straffens fuldbyrdelse tilsøs har vi ikke.

Fra landjorden kender vi imidlertid en parallel hertil, nemlig straffen i *vippegalgen*, at „vippes“. Vi har et gammelt eksempel herpå fra Trankebars første tid, i 1620'erne¹¹³:

Der rejstes en stige op til enden af en tværbjælke, som rager ud fra en høj husgavl. Forbryderen står på stigen under bjælken, hvorpå der er en trisseblok med et reb igennem. Rebet fastgøres om forbryderens arme, som er fast sammenbundne på ryggen. På et givet fløjtesignal tager profossen stigen bort, og forbryderen fires næsten ned til jorden, og i et nu trækkes hans arme op over hans hoved, og enten rives de af eller går af led. Præsten og bartskeereren er ved hånden, hvis der er liv i dem, når de fires ned. – Straffen fuldbyrdes i dette tilfælde dog ikke, da forbryderne benådes.

Om brugen af *vippegalgerne* har vi flere eksempler fra middelalderen. I Augsburg blev bagerne, der havde solgt undervægtigt brød, sat i en kurv, anbragt for enden af en stang, og i denne dypet ned i en sø med mudret vand¹¹⁴. I det hele taget blev bagerne og også slagterne – folk der åbenbart har benyttet lejligheden til at snyde forbrugerne med undervægtige eller for dyre levnedsmidler – ikke sjældent straffet med dypning på denne måde i en „Schelle“ eller „Wippe“. Endnu op mod 1700 afkølede man ågerkarle ved at sætte dem i en „Duckstuhl“ i nokken af en vippearms, befæstet til en pæl, som stod på en lille vogn; man vippede dem op, kørte vognen ned til floden og lod dem så vippe ned og op nogle gange¹¹⁵.

Paralleller hertil nævnes fra middelalderen fra Bordeaux, hvor gemene og skændige ruffere, ruffersker, horer og tøjter sædvanligvis straffedes ved at blive dukket. De afklædtes til skindet og sattes i et stort jernbur, surret fast højt oppe under rånokken på et stort fartøj; derpå blev de dukket flere gange i floden. I Toulouse blev gudsbespottere straffet på samme måde efter en gammel forordning, udstedt af Philip II (død 1223)¹¹⁶. Det samme skal have været tilfældet i Marseille og Toulon for gudsbespottere og folk, der førte et dårligt liv¹¹⁷.

En anden slags vippegalge har formentlig været en *pæl med en vippestang*, til hvis ende forbryderen blev klynget, hvorpå stangen blev vippet i vejret.

En sådan nævnes fra Helsingør i 16–1700'erne; den stod på stranden nord for Kronborg. 1616 blev en engelsk sørøver hængt her, og 1787 benyttedes den endnu af militæret¹¹⁸. Uden for Østerport i København (nuværende Kgs. Nytorv) stod der en kombineret galge og vippe; omkr. 1620 blev der hængt to sørøvere i vippen, og nedenunder en skipper i galgen¹¹⁹. Samme sted blev en skipper fra Dunkerque „opvippet“ 1639 efter at han var brudt ud af fængslet i det navnkundige Blåtårn på Københavns slot og var blevet fanget samme aften igen¹²⁰. Her er der øjensynlig tale om et „tørt“ råsring på landjorden.

1647 blev en soldat, der havde lavet falske mønter, ved bød-delen „vippet ud af Raadhuset“ i København¹²¹. Det er ikke rigtig klart, hvorledes dette er at forstå, – om han har været hængt i en stang, stukket ud af rådhusvinduet, eller om han har måttet foretage et „tørt råsring“. Måske snarest det sidste.

En vippe til det tørre spring blev efter kongens befaling opstillet 1660 på Kgs. Nytorv. Den var efter hollandsk mønster og beskrives som „en gren og galge til tyve og misdædere at op-hænge udi, og på samme galge var en vippe til at ophæve (= opløfte) dem, som sig havde forsét, og når de var højest oppe, da lod de dem i en hast falde ned igen, og der var derhos en hidse og vinde, hvormed de hidsede og vandt dem op, som skulde stå deres ret“. Apparatet var rødmalet. Det stod ikke længere end til 1668¹²². Også på Nytorv blev der efter kgl. ordre oprettet en vippe 1660¹²³.

En ambulant vippegalge med en forbryderske (en hore?), som skal dyppes i floden. – Tysk træsnit fra omkr. 1700.

Vippen eller vippegalgen kan da beskrives som en pæl med en vippestang foroven, i hvis nok der kan være anbragt en kurv eller lignende, eller en blok, hvorigennem der er skåret et reb. Undertiden har den været anbragt i forbindelse med en fast galge, undertiden har den været sat på hjul. Forbryderen kan enten vippes op og ned ved vippestangens bevægelser, eller hales op og falde ned ved hjælp af rebet, – eller begge bevægelser kan kombineres. Det er dette der gør at der kan være flere anvendelser af den. Det må indrømmes, at det ikke altid er helt klart, hvilken straf der i hvert enkelt tilfælde er anvendt, men vi mener at kunne opstille i hvert fald 3 forskellige slags anvendelser af den:

1. kurven eller stolen med forbryderen er dyppet i vandet én eller flere gange; ikke dødsstraf;
2. forbryderen har fået rebet om halsen, den nedhalede stang er vippet op, hvorved han er blevet hængt; måske var det mere nedværdigende end at blive hængt i den faste galge. Vippen har formentlig været konstrueret som det „vippesfy“, der 1616–27 opsattes på Skagen; typen brugtes senere langt op i tiden af det danske fyrvæsen¹²⁴.
3. forbryderen er blevet „opvippet“, – det vil formentlig sige, at han er blevet løftet op af den nedhalede og atter ophejsede

vippe, hvorefter man har firet på rebet, så han er styrtet ned til en vis højde, hvorved armene blev rykket af led; det kunde gentages flere gange.

Det sidste har ikke været dødsstraf, men slemt nok endda. Det er det, som Moth omkr. 1700 i sin ordbog forklarer således¹²⁵:

„redskab som en kran, hvorved en synder ophidses ved bagbundne hender, og, idet hand med touet nedfalder, rykker armene af led“.

Oversigt.

Gennemlæser man listen over de forbrydelser på orlogsflåden og kompagniskibene, som vore straffe blev anvendt overfor, vil man se, at det ofte er meget alvorlige ting, om ikke så slemme, at de kræver livsstraf. Mange af bestemmelserne træffes i de forskellige landes søartikler, – stort set, fordi de er lånt indbyrdes fra hinanden.

Det drejer sig om visse grupper af forbrydelser:

Skibets og mandskabets sikkerhed: sove fra vagten; sove på vagten; være drukken på vagten; forlade vagten; pantsætte sit gevær.

Disciplin: lydighedsnægtelse; nægte at hjælpe ved losning og manøvrering; gå i land uden lov; gøre ulyd ombord; gøre mytteri.

Forhold mellem mandskabet: stjæle fra hinanden; skælde hinanden ud; slå nogen; trække kniv; såre nogen.

Brandfare: gå med åben ild eller lys; gå ind i krudtkammeret med ild; ryge tobak (bortset fra bestemte steder).

Forplejning: stjæle mad og drikke; spille det, kaste det overbord; gøre vrøvl over maden; selv hente den; overfalde kokken.

Hygiejne: lave svineri ombord; fortie køns- og andre sygdomme.

Moral: sværge og bande; doble; tage kvinder ombord.

Fra dansk handelssøret kender vi endvidere kølhalingsstraffen for den styrmand, der var uduelig, – en ting, som jo også kunde være katastrofal for skib og mandskab.

På papiret holdt straffene sig temmelig længe i flere lande. Der er dog ingen tvivl om, at de fleste steder, undtagen måske Frankrig, var gået af brug længe før de forsvandt ud af lovene. I Sverige blev råspringningen forbudt 1688 og begge straffe ophævet 1755. I Danmark har kølhalingen været en mulighed helt op til efter 1827, — ja det er vist aldrig udtrykkelig nævnt, at denne straf var ophævet. Frankrig holdt fast ved straffene til 1848 på papiret, og Holland helt til 1853.

Selv om 100 år er en lang tid for det enkelte menneske, er det dog underligt at tænke på, at de her behandlede „barbariske“ skikke har haft en så sejt livskraft, og at det ikke er længere siden, at de forsvandt. De forekommer os som levn fra en ubegribelig fjern fortid. Vor moderne mentalitet opfatter dem som anakronismer fra en tid som troede på den største strengthed for at opretholde disciplinen og som havde bibelens ord i tanken: øje for øje og tand for tand.

HENVISNINGER

- 1) *J. H. Röding*: Allgemeines Wörterbuch der Marine I (1794), 837; jfr. *H. Brugmans*: Zeemansleven (u. å.), 127 f.
- 2) *Röding* II (1796), 329.
- 3) *E. Cleirac*: Vs, et Covstvmes de la Mer (2. udg. 1661), 112; *A. Jal*: Glossaire nautique (1848), 386; *Claes Lindström*: Sjöfartens historia (1951), 564.
- 4) *Saxonis Gesta Danorum* (ed. *Olrik & Ræder*) I (1931), 463; *Saksnes Danesaga* (overs. *Jørgen Olrik*) II (1925), 275; *Saxo Grammaticus*: Danmarks Krønike (*N. F. S. Grundtvig* overs.) III (1822), 290.
- 5) Til det flg. brugt *Jal*: Gloss. naut., 386; *J. C. de Jonge*: Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen I (1863), 80; *W. McFee*: The Law of the Sea (1950), 65.
- 6) Aftrykt i *Th. Rymer & R. Sanderson*: Foedera, conventiones, literae et cujuscunqve generis acta publica inter reges Angliæ I (1745), 21; jfr. *E. Keble Chatterton*: The Story of the British Navy (1911), 24 f.; *Alwin Schultz*: Das höfische Leben II (1880), 225.
- 7) Om den gennemstungne hånd, jfr. *Joh. Granlund* i Sjöhistorisk årsbok (Stockh. 1947), 35 f.
- 8) *Viggo Bentzon*: Den danske Søret (1899), 15; *Will. Senior* i *Mariner's Mirror* XXXVIII, 261; *McFee*: The Law of the Sea, 47 ff.
- 9) *Cleirac*: Vs, et Covst. 115.

- 10) Mar. Mirror IV, 195 ff.; jfr. *Gösta Hasselberg*: Studier rörande Visby Stadslag (1953), 75; *Th. Kiesselbach*: Der Ursprung der rôles d'Oleoron, i *Hansische Geschichtsblätter* XII (1906), 2 ff., 44 ff.
- 11) Dyt ys dat högeste vnde öldeste water recht / dat de gemene Kopman vnd Schippers geordinert vnde gemaket hebben tho Wisby (Lübeck 1537); allerede 1505 trykte *Gotfred af Ghemen* en udgave heraf i København, også på plattysk; en anden tryktes 1545 af *Hans Vingaard* i Kbh.; tekster i *Danske Magazin* V (1751), 225 ff. og *Nye Danske Mag.* I (1794), 257 ff.
- 12) Aftrykt i *de Jonge*: *Gesch. van het Nederl. Zeew.* I, 733 f.
- 13) *Sst.* I, 734 ff.
- 14) *Joh. Tjassens*: *Zee-Politie der Vereenichde Nederlanden* (1652), 119 ff.
- 15) *Nederlandtsche Placcaet-Boeck* I-II (1644); *Hollandts Placcaet-Boeck* I-II (1645); *Groot Placcaet-Boeck* I-II (1658); *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek* 1602-1811 I-XVII (1885-1900), samt *Tjassens* nævnte bog.
- 16) *Joh. Verken*: *Molukken-Reise* 1607-1612 (1930), 10.
- 17) *Schellenberg* i *Levinus Hulsius*: *Eylffter Schiffart ander Theil* (o. 1620), 33 f.
- 18) *J. G. Aldenburgk*: *West-Indianische Reisse* (1627), 644; sa.: *Reise nach Brasilien* 1623-1626 (1930), 20 f.
- 19) *J. de Hullu* i *Vragen van den Dag* 1913, 409.
- 20) Ms. på Kgl. Bibl., Thott 1295, 4°.
- 21) *J. von der Behr*: *Reise nach Java* 1641-50 (1930), 22 f.; jfr. fra 1646: *J. S. Wurffbain*: *Reise nach den Molukken ...* 1632-1646 (1931), 149.
- 22) *Fr. Bollingii* *Oost-Indiske Reise-bog* (1678), 13.
- 23) *Berenger*: *Collection abrégée des voyages faits autour du monde* V (1790), 9.
- 24) *J. P. Cortemünde*: *Dagbog fra en Ostindiefart* 1672-75 (1953), 81.
- 25) *J. W. Vogel*: *Ost-Indianische Reise-Beschreibung* (1704), 605 ff.
- 26) Efter HMS. Windsor's logbog, 22/9 1697, *Nat. Marit. Museum, Greenwich*, medd. af kommandør *W. E. May*.
- 27) *Joh. Gottl. Worm*: *Ost-Indian- und Persianische Reise* (1737), 25 f.
- 28) *Dagverhaal der ontdekkings-reis van Mr. Jacob Roggeveen* (1838), 15.
- 29) *E. Chr. Barchewitz*: *Allerneueste ... Ost-Indianische Reise-Beschreibung* (1730), 639.
- 30) *The Narrative of William Spavens* (1796), 28 f.
- 31) *C. de Jong*: *Reize naar de Caribische eilanden ...* 1780 en 1781 (1807), 15 ff.
- 32) *Ons Volksleven* V (1893), 107 f.; *Fr. Kluge*: *Seemannssprache* (1911), 443.

- 33) *Ons Volksleven XII* (1900), 209; *Revue des traditions populaires XVI* (1901), 423 f.
- 34) *Jal*: Gloss. naut. 386 f.: „cale“, „caler“.
- 35) Cit. i *Jal*, 386; brugt i *Aubin*: *Dict. de Marine* (1702), 144 f.; *F. A. Aubert de la Chenaye des Bois*: *Dict. militaire I* (1751), 366 f.; *Dom Pernetty*: *Histoire d'un voyage aux Isles Malouines I* (1770), 117; *W. Falconer*: *An Univ. Dict. of the Marine* (1771), s. v. Ducking.
- 36) *Ordonnance de Louis XIV. pour les Armées navales ...* (1686), 83 ff.
- 37) *Dict. des Termes propres de Marine* (1687), 91 f.
- 38) *Manuel des Marins* (1773), 88; brugt i *Dict. encyclopédique de Marine I* (1789), 214.
- 39) *Gloss. naut.* 386.
- 40) *Chas. Romme*: *Dict. de la Marine Française* (1792), 122.
- 41) *D. Lescallier*: *Vocabulaire des Termes de Marine II* (år 6), 299.
- 42) *Gamle Minder fra Tjeneste-Aarene ombord i franske Skibe 1823-29* (1888), 163.
- 43) *En malerisk skildring fra 1830 i Gréhan*: *La France Maritime I* (1852), 206 ff.
- 44) *Dict. pittoresque de marine* (1835), 91.
- 45) *Jal*: *Gloss. naut.* 386, 539.
- 46) *R. G. Lowry*: *The Origin of Some Naval Terms and Customs* (u. å.), 92, 94.
- 47) *Sa.* 91 ff.
- 48) *Ref. i Boteler's Dialogues* (ed. Perrin 1929), 18 f.
- 49) *McMillan* i *Mar. Mirror VIII*, 276 ff.
- 50) *Mar. Mirror XX*, 330.
- 51) *N. Boteler*: *Colloquia Maritima* (1688), 26; jfr. *Chr. Lloyd*: *The Englishman and the Sea* (1946), 60; denne beskriv. er brugt i den eng. bearb. af *Guillets The Gentleman's Dictionary III* (1705) s. v. Ducking.
- 52) *Kluge*: *Secmannsspr.* 443.
- 53) *John Fossely*: *An Account of two Voyages to New England* (1674), 4.
- 54) *The Diary of Henry Teonge ... 1675-76* (ed. Manwaring 1927), s. d. 28/6 1675.
- 55) *Falconer*: *An Univ. Dict. of the Mar.* (1771): s. v. Ducking.
- 56) *Lowry*: *The Origin ...* 101.
- 57) *The Narrative of William Spavens* (1796), 29.
- 58) *Der Erbarne Hanse-Städte Schifs-Ordnung Und See-Recht* (Glückstadt 1705).
- 59) *Redaktionen 1680 udg. i Der Käyserlichen freyen Reichs-Stadt Lübeck Statuta ...* (1705).

- 60) Trykt i *Herm. Langenbeck*: Anmerkungen über das Hamburgische Schiff- und See-Recht (1727), 107 ff.; jfr. 528.
- 61) *J. Chr. Lünig*: Theatrum Ceremoniale Historico-Politicum II (1720), 1293, pkt. 8.
- 62) Königlich-Preussisches See-Recht ... Berlin den 1. Decemb. 1727 (1728).
- 63) *J. K. G. Jacobsson*: Technologisches Wörterbuch II (1782), 397.
- 64) *Jal*: Gloss. naut. 387.
- 65) Udg. af *Rob. Geete* i Samlinger utg. av Svenska Fornskriftsällskapet, 143 (se s. 49).
- 66) *John Granlunds* noter til oversætt. af *Olaus Magnus*: Historia om de nordiska folken V, 238; sa. i Sjöhist. årsbok 1947, 34 ff.
- 67) Svenska flottans historia I (1942), 143; aftr. sst. 508 ff.
- 68) Sst. I, 366 ff.
- 69) *Olf Rudbäcks* Atlands ... Tridie Del (udg. *Axel Nelson* 1947), 269; jfr. *Åke Holmbäck*: Dopen vid Kullen (Uppsala univ. årsskr. 1955: 7), 24, note 9.
- 70) *J. A. Flintberg*: Anmärkningar Till Sweriges Rikes Sjö-Lag (1815).
- 71) Sv. Flottans hist. II (1943), 99, 109, 271.
- 72) *J. L. A. Kolderup-Rosenvinge*: En dansk Søret fra det sextende Aarhundrede (1830); *Poul Johs. Jørgensen*: Dansk Retshistorie (1940), 122.
- 73) Aftr. i Da. Mag. V (1751), 12 ff.; udtog i *H. G. Garde*: Efterr. om den da. og no. Søemagt I (1832), 41 ff.
- 74) Udtog i *Garde* I, 45 ff.
- 75) *Niels Krag & St. Stephanius*: Kong Christian den Tredies Historie II (1778), 254 ff.
- 76) *V. A. Secher* (ed.): Corpus Constitutionem Daniæ I, 1558-75 (1887-88), 94 ff., 281 f., 361 ff.; II, 1576-95 (1889-90), 243; *W. Graah*: Udkast til Danmarks Søekrigshistorie (1818), 95 ff.
- 77) *Viggo Bentzon*: Den da. Søret, 16; jfr. *E. Arup*: Danmarks Historie II (1932), 564 f.; *Laur. Nielsen*: Dansk Bibliografi 1482-1550 (1919), 138.
- 78) Fra svensk side foreligger en udredning af kilderne til Carl XI's sølov 1667, *Åke Holmbäck*: Studier i äldre sjörätt (1926), hvori det påvises, at bestemm. for største delen stammer fra holl. kilder, men også fra Visby søret, sølove fra Lübeck og Hamborg og romerske retsregler; se sa.: Dopen vid Kullen (1955).
- 79) *Garde*: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535-1700 (1861), 142.
- 80) *Laur. Pedersen*: Helsingør i Sundtoldtiden I (1926), 66; kildestof hertil i Helsingør Byarkiv.
- 81) Sst. I, 166; tegnebogen i Kgl. Bibl., Ny kgl. saml. 240, 8°.
- 82) Register over ... Christiani Sexti Søe-Articler ... (1739)

- 83) Archiv f. Søværnen VIII (1836), 208 f.
- 84) Forsøg til den fjerde Bogs Fortolkning ... (1797), 20.
- 85) En islandsk Eventyrer *Arni Magnússons* Optegnelser (1918), 64 ff., 90 ff.
- 86) Retsplejen til Orlogs i Chr. d. Fjerdes Dage, i Vor Fremtid IV (1910-11), 127 f., 190 ff.
- 87) Jfr. *Jon Olafssons* Oplevelser som Ostindiefarer ... (1907), 35; *Cortemünde*: Dagbog 42.
- 88) *Jon Olafsson* 25 f.
- 89) *Cortemünde*: Dagbog fra en Ostindiefart 1672-75 (1953).
- 90) S. 42, 48, 114, 150.
- 91) Aftrykt sst. 209 ff.; vist den første trykte saml. skibsart. for komp.-skibe i Dmk. er Ost-Indiske Compagnies Skibs-Artickle, 13/10 1680.
- 92) *Topsøe-Jensen & Marquard*: Officerer i den da.-no. Sæetat I (1935), 653.
- 93) *Louis Bobé*: Moritz Hartmann (1933), 117.
- 94) Sst. 113.
- 95) *Olav Bergesen*: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt II (u. å.), 416.
- 96) *Hans Meslers* journal på Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 769, 4°, s. d. 17/12 og 21/12 1708.
- 97) Personalh. Ts. 3. rk. IV, 37.
- 98) *Kay Larsens* register på Handels- og Søfartsmuseet.
- 99) *G. Nørregaard* i Handels- og Søfartsmus.'s årbog 1953, 45.
- 100) *A. Zimmer*: Av viceadmiral Frederik Zimmers Optegnelser 1717-1756 (1927), 48.
- 101) Sst. 54; *Tobias Wiegands* journ., i Tidsskr. f. Søværnen 1900, 195.
- 102) *C. H. Bonne*: Søreiser paa Europas Kyster og Kysten af Guinea (1833), 48.
- 103) Bergens Beskrivelse (udg. *Nordahl-Olsen* 1920), 183.
- 104) *G. Fr. Meyer* i Die Heimat XL (1930), 203.
- 105) *Oscar Loorits*: About the Baptism of Novices as Practised by the Baltic Sailors, i Tautosakos Darbu I (1935), 131, 139.
- 106) *Olf Rudbäcks* Atlands ... Tridie Del, 269.
- 107) *Henning Henningsen*: Dystløb i danske søkøbstæder (1949), 115 ff.
- 108) *A. Jal*: Scènes de la vie maritime I, 341.
- 109) *Martin P. Nilsson*: Årets folkliga fester (1936), 86 ff.; *J. S. Møller*: Fester og Højtider II (1933), 125 ff.
- 110) Lebensrinnerungen eines alten Seemannes (1835), 109 ff.
- 111) *Guillet* 1680, cit. i *Jal*: Gloss. naut. 386.
- 112) *Jules Lecomte*: Dict. pittoresque de marine (1835), 91.
- 113) *Jon Olafssons* Oplev. som Ostindiefarer, 94.
- 114) *Paul Sébillot*: Légendes et Curiosités des Métiers (u. å.), Les Boulangers 10.

- 115) *Otto Henne am Rhyn*: Kulturgeschichte des deutschen Volkes I (1886), 274; *Johs. Rohr*: Tausend Jahre deutsches Leben (1931), 262; flere ekss. i *Jacob Grimm*: Deutsche Rechtsalterthümer⁴ II (1899), 187 f., 324 f.
- 116) *Cleirac*: Vs . . ., 112.
- 117) *A. Chéruel*: Dict. hist. des institutions, mœurs et coutumes de la France II (1858), 1187.
- 118) *L. Pedersen*: Helsingør i Sundtoldstiden II, 95.
- 119) Capitain *Jens Munks* Livs og Levnets Beskrivelse (1723), 21.
- 120) *O. Nielsen* (ed.): Kjøbenhavns Diplomatarium V (1882), 787; jfr. *Vilh. Bang* i Aarboeg for dansk Kulturhistorie 1893, 63 f.
- 121) Kjøb. Dipl. V, 791.
- 122) *O. Nielsen*: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse V (1889), 232 f., 43.
- 123) Kjøb. Dipl. VI (1884), 345.
- 124) *E. Blytman* & *R. Fjeldborg*: Det kgl. danske Fyrvæsen 1560–1927 (1927); 22 ff.; en model af et sådant vippefyrr på Handels- og Søfartsmuseet.
- 125) *Moths* ordbog, Kgl. Bibl., Gl. kgl. saml. 774, 2°, bd. XVI (bogstav V, 212).